

Starożytne grobowce i nowi lokatorzy. Ponowne wykorzystanie grobów tebańskich w I tysiącleciu p.n.e.

Niemiecki filozof Karl Jaspers w swoim słynnym dziele *O źródle i celu historii* tak pisał o przemianach społecznych, mających miejsce w I tysiącleciu p.n.e.: „*W tym czasie koncentrują się niezwykle wydarzenia. W Chinach żyli wtedy Konfucjusz i Lao-tsy, rodziły się wszystkie kierunki chińskiej filozofii (...); w Indiach powstawały upaniszady, żył Budda (...); w Iranie nauczał Zaratusztra (...); w Palestynie działali prorocy od Eliasza poprzez Izajasza i Jeremiasza, aż po Deutero-Izajasza; Grecja była świadkiem pojawienia się Homera, filozofów – Parmenidesa, Heraklita, Platona (...). W tej epoce ukuto podstawowe kategorie, w których do dzisiaj myślimy, i stworzono w zarodku religie światowe, którymi żyje do dzisiaj ludzkość*”. Okres ten Jaspers nazwał „Czasem Osiowym” – epoką, kiedy tworzyła się „oś powszechnej historii”. W Egipcie z kolei, zdaniem Jana Assmanna, badacza który rozważał koncepcje Jaspersa w kontekście cywilizacji faraonńskiej, ową „osiową” przemianą miało być wznoszenie archaizujących świątyń, gromadzących na swoich ścianach wszystkie najważniejsze egipskie teksty religijne. Była to, według Assmanna, odpowiedź na sytuację kulturową w I tysiącleciu p.n.e., kiedy egipskie imperium znajdowało się w stanie permanentnego zagrożenia ze strony najeźdźców (Persów, Macedończyków, itd.). Poprzez zachowywanie pamięci o własnej przeszłości, Egipcjanie mieli chronić swoją kulturę przed wpływami „obcych” (Assmann 2008).

W projekcie analizowana jest problematyka pozornie odległa od filozoficznych twierdzeń Jaspersa: grzebani zmarłych Egipcjan we wtórnie wykorzystanych, dużo starszych grobowcach. Ponowne użytkowanie wcześniejszych grobów stało się dominującym obrzędkiem pogrzebowym w Egipcie w I tysiącleciu p.n.e. Wbrew powszechnej opinii badaczy, strategia ta nie zawsze była wyrazem ubóstwa zmarłych. W trakcie badań archeologów z Polish Archaeological Mission at Sheikh Abd el-Qurna w Tebach Zachodnich (tzw. „Misji Eremu”) odkryto pozostałości bogatego wyposażenia grobowego, złożonego wraz z osobami pochowanymi w I tysiącleciu p.n.e. w dużo wcześniejszych, średniopaństwowych grobowcach MMA 1151 i 1152. Przygotowywana rozprawa doktorska ma na celu analizę grobowców tebańskich z czasów Średniego oraz Nowego Państwa, wykorzystanych ponownie i zaadaptowanych na potrzeby nowych „lokatorów”.

Dotychczas uzyskane wyniki wskazują, że fenomen popularności wtórnego wykorzystania grobów tebańskich w późnym okresie dynastycznym nie był przejawem ekonomicznego osłabienia Egiptu, a zamierzoną strategią polegającą na nawiązywaniu symbolicznej więzi z przeszłością. Nowe pochówki umieszczane były w starannie wybranych częściach starszych grobowców, których dekoracja miała na celu zapewnić zmarłym udział w ofiarach dla właściciela grobu. W tym celu wykuwano nowe pomieszczenia (komory, szyby, nisze), w których umieszczano kolejnych zmarłych. Nieliczne przykłady nienaruszonych grobowców sugerują, że szczątki osób pierwotnie pochowanych w grobach były otaczane szacunkiem i troską, nie zaś – jak często się uważa – rabowane, a następnie usuwane. W niektórych przypadkach przedmioty należące do właścicieli grobów noszą ślady napraw i konserwacji, niekiedy zaś w ich pochówkach znajdowane są przedmioty ewidentnie przyniesione przez żałobników uczestniczących w pogrzebach osób wtórnie pochowanych w grobach. Wszystko to wskazuje na to, że zmiana w obrzędku pogrzebowym w I tysiącleciu p.n.e. była wyrazem religijnej refleksji i świadomym wyborem, być może wczesnym przejawem zainteresowania przeszłością, mającego swoją kulminację w postaci archaizujących świątyń, popularnych w Okresie Późnym i Grecko-Rzymskim.

W projekcie analizowane są trzy rodzaje danych: a) wyniki badań „Misji Eremu”, w której pracach autorka uczestniczy od roku 2015, b) sprawozdania z wykopalisk prowadzonych w Tebach na przestrzeni ostatnich dwustu lat, c) nigdy nieopublikowane materiały archiwalne badaczy nekropoli tebańskiej w XIX i XX wieku. Interpretacja danych w oparciu o hipotezy Jaspersa oraz Assmanna ma na celu kompleksową analizę zjawiska ponownego wykorzystania grobowców tebańskich w Trzecim Okresie Przejściowym oraz Okresie Późnym (1069-332 r. p.n.e.) oraz zrozumienie przyczyn popularności tego fenomenu w kontekście przemian polityczno-społecznych omawianej epoki. W ramach przygotowywanej rozprawy doktorskiej tworzona jest również typochronologia pochówków, która umożliwi datowanie obiektów wyłącznie w oparciu o architekturę pomieszczeń dodanych przez architektów w I tysiącleciu p.n.e.